

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2707-1146/08/46-48>

Nərgiz Fikrət qızı Məcidova
Bakı Dövlət Universiteti
magistr
geograph@live.ru

ŞAGİRD LƏRİN MƏNƏVİ İNKİŞAFINDA EKOLOJİ TƏRBIYƏNİN ROLU

Açar sözlər: ekoloji tərbiyə, ekoloji təhsil, ekoloji ədəbiyyatlar, ekoloji oyunlar, ekoloji günlər

The role of ecological education in the spiritual development of pupils

Summary

Caring for nature, the emergence of ecological thinking depends on the level of ecological education and culture in the younger generation. The concept of national education also pays special attention to environmental education and upbringing. The article discusses the importance of forming environmental education in the teaching process, extracurricular activities and in the out school trainings.

Key words: *Environmental upbringing, environmental education, environmental literature, ecological games, ecological days*

Giriş

*“Allah Yeri yaşıl yaratmışdır və onu bizə qoruyub saxlamaq üçün vermişdir”
(Məhəmməd Peyğəmbər)*

Bəşəriyyətin müasir inkişaf səviyyəsinə, misilsiz elmi-texniki tərəqqiyə baxmayaraq, ətraf mühit əvvəlki dövrlərə nisbətən sürətlə korlanır, dünyamız uçuruma yuvarlanır. İlk baxışdan görünən odur ki, tərəqqi bəşəriyyəti əslində, məhvə doğru aparır. Bu böyük və arzuolunmaz paradoksdur. Müasir elm adamlarını düşündürən bu problemdən çıxış yolu tapmaqdır. Gündən günə qloballaşan ekoloji problemlərin həlli yolu varmı? Nikbin düşüncələr – “vardır” cavabını söyləyir və onun həlli yollarını göstərir. Ekoloji vəziyyətin gərginləşməsinin qarşısını almaq üçün ilk növbə insanların ətraf mühitə, təbiətdə baş verən hadisə və proseslərə olan münasibətlərində yeni baxışlar tələb olunur. Bu məqsədə nail olmağın başlıca yolu ömür boyu təhsildə aparılan məqsədyönlü ekoloji tərbiyədir. Bəşər tarixinə nəzər salsaq, ekoloji tərbiyənin ən qədim dövrlərdən bəri insanların əxlaq normalarının tərkib hissəsi kimi olduğunu görmək olur. Təbiətə qayğılı münasibət insanlarda vicdan hissini oyatmağa yönəldilir, təbiətdə pozuculuq fəaliyyətini dayandırmağa istiqamətləndirilmişdir. Əxlaq normaları əsas xətt olaraq daima insanın yadına salır ki, təbiət sənin varlığını təmin edir, onunla belə davranmaq olmaz. Ekoloji tərbiyə-yaşamaq uğrunda mübarizədə təbiətə qarşı azad və dağıcı hərəkəti nisbətən məhdudlaşdırır. O, təkə insanları yox, həm də bütün canlı varlıqları, ekosistemləri, hətta cansız təbiəti belə əşya kimi deyil, əxlaqlı tərəf (subyekt) kimi qəbul edilməsini elan edir. Başqa sözlə desək, ekoloji tərbiyə litosferin, atmosferin, hidrosferin, biosferin, eləcə də bütün vəhşi təbiətin, hər şeyin əxlaqlı insan birliyinə daxil edilməsi üçün bütün yolları birləşdirir və şüurlu fəaliyyətə çağırır. Bir sözlə, ekoloji cəhətdən savadlı insan dərk etməlidir ki, təbiət də onun özü kimi canlıdır. Təbiət güclüdür, ancaq bu güc tükənməz deyil.

Təbiətə qarşı düzgün münasibət lap kiçik yaşlarından insanlara tərbiyə edilməlidir. Təhsil ocaqlarında ekoloji təhsilin gücləndirilməsi ilə uşağa kiçik yaşlarından təbiətə qayğı ilə yanaşmanı öyrətməklə biz onun şəxsiyyətinin, mənəviyyətinin formalaşmasına ciddi təkan vermiş olur. Başqa sözlə, yeni nəsildə vətəndaş şüurunun formalaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən biri də məhz ekoloji təhsil və tərbiyə olmalıdır. Bu yolla uşaqlara, gənclərə dogma torpağı və təbiəti sevməyi, ətraf mühitə biganəlikdən qaçmağı öyrədə bilərik. Ekoloji təhsil ehtiyac insan həyatı üçün əlverişli mühitin təmin edilməsinə olan zərurətdən yaranmışdır. Ekoloji təhsil təkə təhsil sisteminə daxil olmaqla kifayətlənməməli, onun əsas hissəsinə çevrilməlidir. Ekoloji təhsilə cəlb olunma və ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması ölkəmizin ekologiyası, ekoloji təmizliyi, təbiətə qayğılı münasibət və onun mühafizəsi, yaşıllıqların artırılması, “təmiz şəhər”, “təmiz rayon”, “təmiz kənd”, “təmiz məhəllə”, “təmiz həyat” uğrunda mübarizə, başqalarından da təbiətin qorunmasını tələb etmək və s. bu kimi keyfiyyətlərin yaradılmasını və inkişaf etdirilməsini tələb edir.

Ekoloji tərbiyə şagirdlərdə ekoloji şüur və mədəniyyətin formalaşdırılması, onların təbiətə qayğı göstərməsi və onu mühafizə etməsi istiqamətində müəllimin apardığı məqsədəuyğun, ardıcıl, planlı işdir. Ekoloji tərbiyənin məqsədi və vəzifəsi də bütün yerlərdə ekoloji tarazlığı qoruyub saxlamaq, ekoloji təmizliyi təmin etmək üzrə bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək, əməli fəaliyyət zamanı bunların tətbiqinə nail olmaqdır. Demək, ekoloji tərbiyə anlayışı cəmiyyətdə ekoloji mədəniyyətin formalaşdırılması mənasını verir.

İndiki zamanda ekoloji tərbiyənin formalaşdırılması metodikası özünün aktiv fəaliyyətini, təlim tərbiyədə mövqeyini möhkəmlətmək dövrünü yaşayır. Təlim prosesində yeni metodların axtarılıb tapılması və tətbiq edilməsi onlarda ekoloji mədəniyyətin bünövrəsinin qoyulmasına gətirib çıxarır. Son illərdə bir sıra məktəb və əlavə təhsil müəssisələrinin müəllimləri və həmçinin ekoloji maarifləndirmə işi ilə məşğul olan ictimai təşkilatların nümayəndələri təhsildə qeyri ənənəvi üsullardan istifadə etməklə məktəblərdə tədris olunan təbiət elmlərinin tədrisində, təbiət aləminin dərk edilməsində yüksək nəaliyyətlər əldə edilməsinə inanırlar. Ümumiyyətlə, tədris ocaqları, bilavasitə ümumtəhsil məktəbləri ekoloji maarifləndirmə işinin təşkilində mövcud sistemin özəyidir. Burada təbiətə məsuliyyətlə yanaşmanın vacibliyinin əsasları qoyulur, ətraf mühitin mühafizəsinin zəruriliyi ilə əlaqədar biliklər verilir, bacarıqlar formalaşdırılır. Aydın ki, təbiət fənləri müəllimlərinin bu işdə üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Ekoloji tərbiyənin formalaşdırılması dərs prosesində, sinifdən xaric işlərdə və məktəbdən kənar tədbirlərdə həyata keçirilməlidir. Kompleks halda olmadıqda ekoloji tərbiyənin dayaqları zəifləyir. Yəni bir istiqamətdə ekoloji maarifləndirmə əslində nəticəsi olmayan və ya zəif olan, zamanla unudulan proses ola bilər. Təbiət fənləri dərsləkləri, o cümlədən coğrafiya dərsləklərində şagirdlərin ekoloji maarifləndirilməsi əsas prinsip kimi müəyyən xətt üzrə, şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq təqdim olunur. Coğrafiya təhsilində ekoloji tərbiyə məqsədyönlü şəkildə 5 istiqamətdə ifadə olunmaqdadır:

- 1) Coğrafiya fənni üzrə ümumi təlim nəticələrində
- 2) Coğrafiya kurikulumunda məzmun standartlarında
- 3) Coğrafiya dərsləklərində mətn və mətndən kənar komponentlərdə
- 4) Coğrafiya fənni üzrə müəllim üçün metodik vəsaitlərdə
- 5) Coğrafiya dərslərinin təşkilində

Bunu coğrafiya kurikulumunda məzmun standartlarının dərsləklərdə reallaşdırılmasının nəticəsi kimi qəbul etmək olar. Lakin ekoloji maarifləndirmə, həm də cəmiyyətin üzərinə düşür.

Şagirdlərin respublikamızda metodik, elmi və kütləvi mətbuat səhifələrində ekologiya, ekoloji mədəniyyət, ekoloji tərbiyə məsələlərinə dair çap olunmuş materiallardan istifadəsi səmərəli olar. Bunları toplamaq, təfəkkür süzgəcindən keçirmək, ardıcılıqla sistemləşdirib şagirdlərə çatdırmaq lazımdır. Bunun üçün isə ilk növbədə müəllimlərin özlərinin ekoloji maariflənmə ilə əhatə olunması və ekoloji mədəniyyətə yiyələnməsi daha vacibdir. Şagirdlər dərslərdə ekoloji qanunauyğunluqlar barədə biliklərə yiyələnməli, onlar sinifdən xaric işlər çərçivəsində özünün maraqlarına uyğun, onun şəxsiyyətinin inkişafına təkan verəcək işlərə də imza atmalıdırlar. Şagirdlər ekologiya ilə bağlı aksiyalara cəlb olunmalı, yaradıcı işlərin həm təşəbbüskarına, həm də bu işlərin yaxın köməkçilərinə çevrilməlidirlər. Məktəbdə şagirdlər arasında təbiətin mühafizəsinə aid müsabiqələrin keçirilməsindən geniş istifadə etmək olar. Məktəblilərin təbiətə, vətəni flora və faunaya, eləcə də təbiətin mühafizəsinə həsr olunmuş rəsm əsərlərinin, foto-plakatların müsabiqəsini keçirməklə onlarda təbiətə və onun sərvətlərinə qarşı maraq və məhəbbət aşılamaq olar. Burada təkcə təbiətdəki gözəlliklərin deyil, təbiətə zərər vuran hadisə və proseslərin tənqid edilməsi istiqamətində də təqdim oluna bilər. Məktəblərdə fərdi ekoloji guşələr və stendlərin yaradılması və təbiətin qorunmasını geniş təbliğ edən, vaxtaşırı təsir edici devizlərlə seminar, konfrans və müşavirələrin keçirilməsi tövsiyyə olunur.

Ümumiyyətlə ekoloji tərbiyədə müxtəlif forma və üsullardan istifadə olunması effektivliyi daha da artırır. Bu baxımdan ekoloji oyunlar da xüsusilə qeyd olunmalıdır. Ekoloji oyunlar uşaqlara canlı təbiəti dərk etmək, ona qayğı göstərməklə yanaşı, onun mühafizəsinin təbliğində əsas rol oynamaq hissini aşılayır. Müxtəlif oyunlarda iştirak edən məktəblilər təbiət haqqında suallara cavab verərkən özlərinin böyük dünyanın bir hissəsi hesab edirlər. Oyun şagirdləri təbiətlə və onları əhatə edən insanlarla harmoniyada yaşamağı öyrədir.

Ekoloji tərbiyədə bədii söz sənətinin rolu da əvəzsizdir. Xüsusilə şifahi xalq ədəbiyyatında-atalar sözü, zərb məsəllər, tapmacaların deyişməsinə aid tədbirlər şagirdlərdə maraq doğura bilər. Həmin nümunələrdə müdriklərimiz torpağa, suya, havaya, ağaclara, quşlara, heyvanlara və s. təbiət nemətlərinə qayğılı münasibəti ön plana çəkmişlər.

Hər bir insanın mənəviyyəti keçmişinə, kökünə bağlılığı ilə ölçülür. Ta qədimdən odu allah, torpağı müqəddəs saymış babalarımız bulaq gözü açmağı, bağ salmağı xeyirxah iş sayıblar. Bütün bunları böyüməkdə olan nəslin şüuruna çatdırmaq kitabxanaçıların vəzifəsidir. Təbiətlə, onun qorunması ilə bağlı bir

çox xalq deyimləri və inanclar mövcuddur. Bu deyimlərlə və inanclarla oxucuları tanış etmək üçün bu mövzuda yazılmış kitabları təbliğ etmək və sərgilərin, plakatların tərtibində bu deyimlərdən istifadə etmək olar.

Kitabxanada oxucuların ekoloji ədəbiyyata olan tələbatını ödəmək məqsədilə mütləq fondların komplektləşməsində Azərbaycan təbiətinə, ekoloji problemlərə aid kitabların toplanmasına fikir vermək lazımdır. Bunun üçün kitabxananın kataloq və kartotekalarında “Azərbaycanın ekologiyası” adlı rubrika açmaq olar. Ədəbiyyat çoxaldıqca isə ekologiyanın müxtəlif sahələrinə aid ədəbiyyatı “Ekologiya tarixi”, “Ekologiyaya aid qanun, qərarlar və sərəncamlar”, “Bioloji müxtəliflik”, “İqlim dəyişmələri”, “Səhrələşmə”, “Dəniz və axar suların çirklənməsi” və s. adlarda yarımbaşlıqlar açmaq mümkündür. Təvsiyə ədəbiyyat siyahılarını tərtib etmək oxucuların maraqlandığı konkret mövzulara aid ədəbiyyatın daha tez əldə edilməsinə səbəb olar. Şagirdlərin ekoloji tərbiyəsində ən vacib tədris elementlərindən biri də ekoloji oyunlardır. Müəllimlər bu oyunlar vasitəsilə uşaqlarda ekoloji şüuru inkişaf etdirməklə yanaşı, təbiət hadisələrinin müxtəlif əlaqələri haqqında konkret biliklər də verirlər. Müxtəlif oyunlarda iştirak edən məktəblilər təbiət haqqında suallara cavab verərkən özlərini böyük dünyanın bir hissəsi hesab edirlər. “Təbiəti necə müalicə edək”, “Ekoloji dəyirman”, “İnsanın xeyirxah gözləri”, “Biz hamımız yaşamaq istəyirik” kimi oyunlar belə oyunlara misaldır.

Dünyada hər il qeyd olunan müxtəlif ekoloji günlər var. Belə günlərin qeyd olunmasının məqsədi ictimaiyyətin diqqətini planetimizdə olan ekoloji problemlərə cəlb etməkdir. Məktəblərdə də bu günlərə əhəmiyyət verilməsinin şagirdlərin ekoloji tərbiyəsində mühüm yeri var. Mütəmadi olaraq belə günlərə həsr olunmuş tədbirlər, seminar-məşğələlər keçirilməlidir. Məsələn, Ümumdünya ətraf mühiti mühafizə günü, Ümumdünya su günü, Ümumdünya torpaq günü, Beynəlxalq yer günü, Ekoloji biliklər günü, Beynəlxalq iqlim günü və s.

Nəticə

Təbiət keçmiş, indiki və gələcək nəsillərin mülkiyyətidir. Təbiəti mühafizə sahəsində adamların mənəvi məsuliyyəti bütövlükdə həyatın qorunmasına aid olan mənəvi məsuliyyətdir. Bütün insanlar öz gözəlliyini onlardan əsirgəməyən ana təbiətə qarşı diqqətli olmalı, eləcə də onun bütün sərvətlərinə qayğı, sevgi və məhəbbətlə yanaşmalı, onu qoruyub gələcək nəsillərə yararlı şəkildə qoyub getməlidir. Bu mötəbər işdə isə hamımız bir nəfər kimi iştirak etməli, ekoloji tərbiyə, ekoloji təhsil, ekoloji mədəniyyət, ekoloji hüquq təbliğ olunmalıdır.

References

1. Garib Mammadov, Mahmud Khalilov. “Ecology and environmental protection” Baku, “Elm” publishing house-2005.
2. Mustafayev Q.T, Alizade E.A "Ecology" Baku-2001
3. Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, educational program (curriculum) on geography for secondary schools of the Republic of Azerbaijan. Baku, 2013.
4. Kurakova L.I. Conversations about the nature of society and man. Moscow, 2015. www.ecoalem.az www.muallim.edu.az

Rəyçi: dos. N.Seyfullayeva

Göndərilib: 18.05.2021

Qəbul edilib: 22.05.2021